

KLAMNÁ PŘESVĚDČENÍ V OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVĚ

Smyslem popisu klamných přesvědčení v osobnostní a sociální výchově (dále OSV) je ukázat rozdíl mezi OSV, které žáky skutečně rozvíjí a OSV, které žáky nikam neposouvá (rozdíl mezi podstatnou a jevovou podobností při práci s OSV ve škole).

Pokud vás hlouběji zajímají podmínky smysluplné realizace OSV ve škole, je možné se s nimi seznámit v samostatném textu „Předpoklady realizace OSV“, který je volně dostupný na <http://www.ptac.cz/> – OSV.

Pojďme se tedy stručně podívat na to, co musí OSV splňovat, aby byla účinná – skutečně u žáků rozvíjela osobnostní zdatnosti, sociální dovednosti a vedla je k přemýšlení o vlastních postojích a hodnotách.

Účinná OSV ve škole

Má-li určitá výuková akce školy, pracující s OSV, skutečně žáky v něčem rozvíjet, měla by splňovat tři níže popsaná kritéria: 1. mít konkrétní cíle, 2. obsahovat metody odpovídající cílům (nejčastěji činnostní metody) a 3. zahrnovat reflexi směřující k vytěžení cílů.

1. Konkrétní cíle OSV

Když jdeme učit, měli bychom mít zformulovaný jasný cíl – tak zní poučka omílaná v mnoha pedagogických textech. Nejsme příznivci nějakého „akademizování“. Člověk, který nějakou dobu učí, ví, k čemu chce žáky dovést. Umělý tlak na formulování cílů podle různých vzorů (často Bloom), může vést ke znechucení.

Přesto se na základě vlastních zkušeností domníváme, že je nutné mít v oblasti OSV jasně zformulováno, co chceme žákům předat. Jinak se totiž často stává, že výuka je „plná“ OSV – žáci komunikují, spolupracují, tolerují se Ve skutečnosti se však v uvedených oblastech nikam neposouvají.

Příklady příprav na výuku jednotlivých oborů s cíli v oblasti OSV naleznete na <http://www.odyssea.cz/metodiky-osv.php?cast=pripravy>, nebo na <http://www.ptac.cz/materialy3.php>

2. Metody odpovídající cílům

Hlavním cílem OSV je rozvíjet praktické životní dovednosti. Dovednosti si nejlépe osvojujeme tím, že ovládneme jejich znalostní základ (porozumíme jim) a opakovaně je procvičujeme v reálných nebo modelových situacích.

Příklady:

- Žáci se učí ovládat svůj vztek tím, že se učí rozpoznávat své emoce, pojmenovávat a zveřejňovat je. Při hraní rolí si vyzkouší alespoň dvě strategie, jak se mohou se vztekem vypořádat s ohledem na sebe i své okolí.
- Žáci se učí nekonfliktním způsobem sdělovat konstruktivní kritiku druhým lidem. Učí se to tak, že po skupinové práci, díky reflexi vedené učitelem, formulují konstruktivní kritiku pro ty členy skupiny, s jejichž prací nebyli spokojeni. Na základě zveřejněných kritik potom žáci sestaví doporučení pro sdělování konstruktivní kritiky (nehodnotit druhé ani jejich chování, neinterpretovat, nepopírat vidění).

Při práci s OSV umožňujeme žákům pojmenovávat a řešit jejich aktuální problémy, které jim přinesl život. Žáci se tak učí zvládat situace, do kterých se dostává. Může jít například o situace typu:

- Učím se na písemku a neleze mi to do hlavy
 - Můžeme se žáky cvičit práci s dlouhodobou pamětí či navozování psychofyzického stavu vhodného pro učení (inspiraci můžeme najít v materiálech: Učíme se učit se, či Rozvoj učebních dovedností (1. stupeň ZŠ), Jak se učit efektivně (2. stupeň ZŠ).
- Často si něco naplánuji, ale potom to neudělám.
 - Můžeme se žáky cvičit plánování realizace vlastních cílů či vnímání rozdílů mezi měl/a bych a musím (inspiraci můžeme najít v materiálu: Rozvíjíme vůli pohybem)

- Pohádal jsem se s bráchou (kýmkoli) a ve vzteku jsem mu řekl věci, které bych rád vzal zpátky.
 - Můžeme se žáky cvičit zvládnutí vlastních emocí (vzteku), nebo formulování omluvy (inspiraci můžeme najít v materiálech: Vyjadřujeme své pocity, abychom se cítili lépe. 1. stupeň ZŠ, Učíme se zvládat svou agresivitu, Umíme druhému sdělit, co se nám v jeho chování líbí a co nelíbí.

3. Reflexe

Nutný předpokladem toho, aby žákům OSV něco přinášela, je reflexe. Jedná se o znovu zpřítomnění akce, která proběhla. Během reflexe je úkolem učitele „vytěžit“ cíl. Používáme k tomu otevřené otázky, které vedou žáky k formulaci toho, co si v rámci daných cílů z aktivity odnášejí. Při reflexích se nám osvědčilo používat metody, které najednou zapojují všechny žáky. Více o reflexi je možné najít na <http://www.osv.cz/metodiky-osv.php?cast=metody-pouzivane-v-osv>

Příklady použití reflexe v hodinách školních oborů (matematika, chemie, český jazyk a literatura) naleznete v přípravách na vyučování směřujících ke konkrétním cílům OSV, zveřejněných na <http://www.osv.cz/metodiky-osv.php?cast=pripravy>

Shrnutí

Výše jmenovanou podstatnou podobností máme na mysli právě ony tři základní principy: **1. konkrétní cíle, 2. metody odpovídající cílům a 3. reflexe.** Při práci s OSV ve škole jsme se setkali s klamnými přesvědčeními, kterým jsme sami často podléhali. Jejich důsledkem je výuka OSV, která často naplňuje jevovou podobnost (například: žáci v hodinách spolupracují, ve škole fungují projekty, bylo zrušeno zvonění), avšak žádné posuny v oblastech osobnostních zdatností, sociálních dovedností, či v oblasti postojů a hodnot žákům nepřináší.

Níže uvádíme klamná přesvědčení, která mohou za jevovou podobností práce s OSV ve škole stát.

1. V OSV není nutné si stanovovat konkrétní cíle. Stačí mít rámec (například komunikace či spolupráce), ve kterém se pohybujeme.

Důsledek: Fakt, že žáci například spolupracují, něco prezentují, nebo že jsme ve škole zavedli nějakou organizační změnu (relaxační chvílky na odpoledních hodinách, žáci osmých tříd odvádějí žáky prvních tříd na oběd, automaticky neznamena, že u nich rozvíjíme konkrétní dovednosti v oblasti spolupráce, prezentace, relaxace, nebo tolerance vůči mladším spolužákům. Žáci se v uvedených oblastech nikam neposouvají. Aktivity, které proběhly, potom nemají žádný dopad na jejich chování.

Řešení:

Řešením je stanovovat si v jednotlivých oblastech OSV (často komunikace a spolupráce) konkrétní cíle a vést po aktivitách reflexe, zaměřené na vytěžení těchto cílů.

Podíváme-li se konkrétněji například na zmiňovanou spolupráci, zjistíme, že je tvořena řadou oblastí dovedností:

- Žák uvede, čím konkrétně přispěl k výsledku skupinové práce.
- Žák popíše, jak vnímal svou vlastní zodpovědnost za společnou práci.
- Žák vědomě pracuje s vytvářením prostoru pro nápady všech členů skupiny při spolupráci – iniciuje kolečko nápadů, nehodnotí nápady druhých.
- Žák vědomě pracuje s fázemi spolupráce při řešení nějakého problému (1. shoda na porozumění zadání, 2. volba moderátora, 3. sběr návrhů na řešení úkolu, 4. inventarizace nápadů + dotazy, 5. shoda na kritériích výběru nápadu + výběr nápadu, 6. rozdělení rolí s ohledem na realizaci nápadu, 7. shoda všech na porozumění postupu a své roli, 8. realizace, 9. společný rozbor).
- Žák sděluje druhým lidem zpětné vazby (to, co se mu líbilo a nelíbilo) na chování ostatních členů skupiny během spolupráce.
- Žák reaguje na chyby členů skupiny při spolupráci popisným jazykem a orientací do budoucna (co uděláme příště proto, aby nedošlo ke stejné chybě).

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- Žák při spolupráci nabízí kompromisní řešení, či vede skupinu ke konsenzu.
- Žák aktivně naslouchá promluvám druhých lidí při spolupráci.

Pro lepší představu uvádíme příklady několika konkrétních a několika nekonkrétních cílů OSV, uváděných v učebních jednotkách.

Konkrétní cíle OSV, u kterých je jasné, jaké znalosti a dovednosti si mají žáci z výuky odnést	Nekonkrétní cíle OSV, které nevedou k rozvoji žáků ve vybraných oblastech
<p>Žák popíše, jaký je rozdíl mezi uzavřenou a otevřenou otázkou s ohledem na množství informací, které po jejich položení druhým lidem získá, vyzkouší si oba typy otázek klást a uvede konkrétní závěr pro to, které otázky chce klást, když se bude chtít něco dozvědět a proč.</p>	<p>Žák komunikuje se spolužáky a klade jim otázky.</p>
<p>Žák reaguje na chyby členů skupiny při spolupráci popisným jazykem a orientací do budoucna (co uděláme příště proto, aby nedošlo ke stejné chybě).</p>	<p>Žák spolupracuje ve dvojici, rozvíjí vzájemnou kooperaci, toleranci.</p>

Žák vlastními slovy popíše, co prožívá, když je našťvaný a jak se to projevuje v jeho chování.

Žák potlačuje vlastní agresivitu.

Žák si vyzkouší několik způsobů zpracovávání vlastního vzteku a uvede, co si o nich myslí.

K tomu, abychom mohli výuku OSV směřovat ke konkrétním cílům, nám mohou pomoci očekávané výstupy OSV, zveřejněné na www.ptac.cz/materialy2.php

Jednotlivé výstupy jsou tu propojeny se zdarma stažitelnými materiály, které popisují, jak ve škole směřovat k jejich naplnění

2. Náplní OSV jsou především hry (aktivity).

Důsledek: Žáky herně pojaté hodiny baví. Pokud ovšem hry nesměřují ke konkrétním cílům a neprobíhá reflexe směřující k vytěžení těchto cílů, žáci se hrami nic neučí.

Řešení: Chceme-li prostřednictvím her a aktivit žáky skutečně rozvíjet, měli bychom vždy postupovat tak, že si nejprve stanovíme cíl, k němu vybereme aktivitu (hru) a po aktivitě provedeme reflexi. Základní otázka, kterou si při plánování výuky s cíli OSV klademe, by měla znít „K čemu chci žáky konkrétně dovést?“, nikoli „Jakou hru použiji?“.

3. V OSV není nutné dělat reflexi (povídání po aktivitách, ve kterém pomocí otázek směřujeme k vytěžení konkrétních cílů).

Důsledek: Bez reflektivního zhodnocení ztrácí právě prožitá zkušenost svou potenci pro případné změny žákova chování, případně pro změny žakových postojů. Během reflexe dochází k uvědomění si toho, co jsme prožili a k formulaci doporučení pro to, co v příští podobné situaci budeme dělat stejně/jinak a proč.

Řešení: Zvolíme-li si konkrétní cíl a podle něj zvolíme aktivitu, je smysluplné, si předem promyslet podobu reflexe a reflektující otázky. Otázky by měly vždy směřovat ke konkrétnímu cíli a měly by být otevřené, aby stimulovaly žáky k odpovídání. Po obecných odpovědích typu „Spolupracovalo se nám dobře“, je užitečné vést žáky ke konkretizaci toho, co v tomto případě „dobře“ znamená.

Řešením je rovněž formulovat si konkrétní cíle – viz výše. Dáváme-li dohromady reflektující otázky k příliš obecnému cíli např. „Žák spolupracuje a rozvíjí toleranci“, napadají nás většinou povrchní otázky typu „Jak se vám spolupracovalo?“. Máme-li cíl konkrétní "Žák reaguje na chyby členů skupiny při spolupráci popisným jazykem a orientací do budoucna“, napadají nás většinou konkrétnější otázky „Jak jste reagovali, když někdo udělal chybu?“.

Poodhalení klamných předsvědčení v OSV může napomoci tomu, abychom dokázali ve škole realizovat výuku účinně rozvíjející žáky v oblastech vybraných osobnostních zdatností (například studijní dovednosti, ovládání sebe sama), sociálních dovedností (například respektování pravidel, odmítání manipulace) a v oblasti postojů a hodnot (například etické jednání, odmítání šikany). Pokud vás tato problematika zajímá, je možné využívat řadu zdarma stažitelných materiálů zveřejněných na www.odyssea.cz.

Za o. s. Projekt Odyssea Mgr. Michal Dubec